
RETORIKOS TAIKYMO VIEŠOSIOS TVARKOS APSAUGOS IR POLICIJOS PAREIGŪNŲ KVALIFIKACIJOS KĖLIMO SRITYSE GALIMYBĖS

Darius Amilevičius

*Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas, Lietuva
Telefonas (8-37) 303 650
El. paštas: d.amilevicius@mruni.eu*

Santrauka. Retorika – tai mokslas ir menas kaip žmogaus elgseną įtakoti žodžiu. Pagrindinės poveikio kategorijos – įtikinimas ir retorinė persvaizija, kuri yra efektyvi fizinės jėgos alternatyva. XX a. atgimusi retorika, be kitų sričių, sėkmingai įsitvirtino politikos, teisės ir marketingo srityse. Taikomasis naujosios retorikos potencialas, naujas požiūris į argumentaciją ir ypatingas dėmesys oratoriaus asmenybės brandai leidžia ieškoti naujų jos efektyvaus panaudojimo sričių. Viešosios ir policijos pareigūnų nuomonės tyrimų duomenys rodo, kad viešosios tvarkos apsaugos lygis Lietuvoje nepakankamas, būtina skirti didesnę dėmesį policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimui ir jų įvaizdžio formavimui.

Šio tyrimo tikslas – iširti retorikos taikymo tinkamumą ir galimą teorinę naudą viešosios tvarkos apsaugos ir policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimo srityse.

Atlikus tyrimą nustatyta:

1. Taikomoji retorika – nėra disciplina, mokinanti vien kalbėti. Tai metodologinis principas, prieitis, padedanti suvokti situaciją ir adekvačiai reaguoti.
2. Policijos pareigūno veiksmai retorinėmis priemonėmis apsaugoti viešąją tvarką gali būti priskiriami bendrinei apeliacinių (įtikinimo) viešųjų kalbų rūšiai, pagal požymius artimi tematinei politinių kalbų grupei ir turi sąlyčio taškų su juridine retorika.
3. Specialioji retorika policijos pareigūnams gali suteikti iš ekonominio taško pigią, bet demokratišką ir veiksmingą priemonę, kuri efektyviai pasitarnautų gerinant policijos pareigūno įvaizdį visuomenės akyse, didinant jų komunikacinę kvalifikaciją ir tobulinant viešosios tvarkos apsaugą.

Pagrindinės sąvokos: retorika, viešoji tvarka, policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimas.

ĮVADAS

Siekimas užtikrinti vidinę tvarką būdingas kiekvienam socialiniam dariniui. Viešąją tvarką reikėtų suvokti kaip sutvarkytų viešųjų santykių ir ryšių visumą, kurioje užtikrinta ne tik visuomenės rimtis, bet ir asmens bei visuomenės saugumas. Viešosios tvarkos užtikrinimo funkcija yra įstatymų leidžiamosios bei įstatymų vykdomosios valdžios funkcija. Viešosios tvarkos apsauga turi būti suvokiama kaip veikla (teisinių ir organizacinių priemonių sistema), skirta palaikyti visuomenės rimties ir saugumo būklę, ginti žmonių gyvybę, sveikatą, nuosavybę, teises ir laisves, garbę ir orumą, visuomenės ir valstybės interesus nuo neteisėtų

kėsinimusi viešose vietose¹. Siekiant įteisinti praktines liberaliosios tvarkos konstravimo galimybes visuomenė demokratiniu balsavimo būdu „pašalino“ iš viešojo gyvenimo dvi klasikines socialines institucijas – moralę ir religiją. Liberaliosios demokratijos visuomenės „išlaisvinimas“ iš moralės ir religijos „varžtų“ leidžia valstybei paversti teisę moderniu (techniniu) politinės jėgos įrankiu, kuriuo konstruojama liberalioji viešoji tvarka ir pati visuomenė. Tačiau viešosios tvarkos įteisinimas vien pozityviosios teisės technine kalba silpnina visuomenės pasitikėjimą pačia tvarka ir jos galimybėmis garantuoti visuomenės saugumą². Todėl organizacinių priemonių sistemą tikslinga papildyti retorinėmis priemonėmis, kurių dėka policijos pareigūnas ir visuomenė užmezga konstruktyvų dialogą.

Retorika – tai mokslas ir menas kaip žmogaus elgseną įtakoti žodžiu. Pagrindinė poveikio kategorija – įtikinimas ir retorinė persvazija³, kuri yra efektyvi fizinės jėgos alternatyva⁴. Paveikti žmogaus elgseną galima ir be įtikinėjimo. Kalbame apie manipuliaciją, apgavystę, įsakymą. Jei įsakymas priskirtinas tiesmukiškos galios kategorijai ir priverčia žmogų elgtis prieš jo valią, tai manipuliacijos ir apgaulės atveju tikroji kalbančiojo intencija lieka paslėpta nuo klausytojo. Žinoma, žmogaus elgseną galima įtakoti ir be retorikos – gera kalba gali jį sužavėti, pralinksinti, bet ne įtikinti.

Policijos pareigūnai, ypač turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą, yra tarpininkai tarp įstatymo ir eilinio piliečio bei visuomenės. Jie tikrieji visuomenės poreikių tarnai, visomis įstatymų leistomis priemonėmis apsaugantys viešąją tvarką. Tačiau gyvename valstybėje, kuri neužtikrina pačių pareigūnų saugumo, o jų įvaizdis gyventojų tarpe dar nėra pakankamai aukštai vertinamas. Jungtinėse Amerikos Valstijose nesuvokiama, kaip galima nepaklusti policijos pareigūnui. Deja, Lietuvoje net ir įstatymų nustatyta tvarka specialiąsias priemones panaudojęs pareigūnas dažnai nepelnytai priverstas atlaikyti tarnybinio patikrinimo procedūrą, o žiniasklaida ir televizija ilgus mėnesius dergia jį ir Policijos Departamentą, pasitekdamos į pagalbą nukentėjusį viešosios tvarkos laužytoją, dažniausiai paverčiamą vos ne tautos didvyriu, ir verkšlenančius jo gimines. Šioje situacija būtina arba keisti įstatymų bazę ir gyventojų požiūrį, arba pareigūnams suteikti naujas, efektyvias priemones, kurių naudojimas būtų efektyvus ir keltų minimalią grėsmę pačiam pareigūnui.

¹ Novikovas A. Viešosios Tvarkos, kaip Viešojo Saugumo Sudedamosios Dalies, Turinio Analizė // Verslo ir teisės aktualijos. T. 2. 2008. P. 91.

² Šlapkauskas V., Viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo ryšio aktualumas globalizacijos sąlygomis // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (4): mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: MRU Viešojo saugumo fakultetas, 2008. P. 248.

³ Persvazija idealiu suvokimu yra intelektinių, psichologinių, moralinių ir emocinių kalbos elementų sintezė.

⁴ Koženiauskienė R. Juridinės Retorikos Pagrindai. Vilnius: VĮ Registrų Centras, 2009. P. 22.

Šio straipsnio tyrimo objektas – retorikos taikymo naujose tarpdisciplininėse srityse tinkamumas.

Straipsnio tikslas – ištirti retorikos taikymo tinkamumą ir galimą teorinę naudą viešosios tvarkos apsaugos ir policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimo srityse.

Straipsnio uždaviniai: 1) aprašyti naujosios retorikos formavimosi raidą ir bendrinę specifiką; 2) išryškinti specialiųjų retorikų ypatybes; 3) nustatyti specialiosios retorikos tapatumą ir jos galimą teorinę naudą viešosios tvarkos apsaugos, policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimo bei jų įvaizdžio gerinimo procesams.

Naudoti metodai: literatūros šaltinių sisteminės analizės, apibendrinimo, palyginimo metodai.

RETORIKOS KRIZĖ IR ATGIMIMAS

Retorika yra tiek mokslo, tiek studijų disciplina, tiek menas⁵. Klasikinės graikų – romėnų retorikos ištakos randamos V a. prieš mūsų erą, o semitų retorikos - VII a. prieš mūsų erą. Europinė retorika kilo iš antikinės Graikijos sofistų mokyklų, kurios pagrindinis tikslas buvo praktinis – mokyti iškalbos, todėl ji pasižymėjo gausiomis taisyklėmis, kurios daugiausia lietė stilistiką ir gramatiką. Iki XIX a. retorika buvo puoselėjama ir vystoma. Ji užėmė vieną svarbiausių universitetinio išsilavinimo vietų ir buvo trečias iš septynių vadinamųjų laisvųjų menų (*artes liberales*). Klasikinės retorikos triumfo laikotarpiu laikomas Atgimimo laikotarpis⁶. Pirmieji klasikinės retorikos krizės požymiai išryškėjo XVIII a. pabaigoje. Po keletą tūkstantmečių trukusio gyvavimo ir vystymo jos autoritetas pradėjo smukti, kol XIX a. pirmoje pusėje retorika patyrė gilią krizę, prarado prestižinę vietą ir autoritetą. Galiausiai, XIX a. antroje pusėje praktiškai buvo išstumta iš mokslo ir studijų disciplinų tarpo. Įvyko dalinė transformacija. Pagrindinė retorikos dalis – mokymas apie žodinę išraišką - transformavosi į stilistiką, kalbos kultūrą, literatūros teoriją ir kompozicijos teoriją, o kitos retorikos dalys prarado praktinę naudą ir buvo pamirštos. Nuo to laiko terminas „retorika“ įgijo žeminančią reikšmę „tuščiažodžiavimas, gražbyliavimas“, o kartais netgi buvo vartojamas kaip „melo“ sinonimas.

Klasikinės retorikos krizę sąlygojo daug priežasčių. Viena iš pagrindinių buvo to laikmečio žymių mokslininkų ypatingas susidomėjimas istoriniais metodais, kurie privertė

⁵ Booth W.C., *The Rhetoric of RHETORIC*. Blackwell Publishing, 2004. P. 3-8.

⁶ Herrick J. A., *The History and Theory of Rhetoric: An Introduction*. Allyn&Bacon, 2000. P. 32.34-36.39.121.170-171.

suabejoti tuo, kad kalbos ir visuomenės egzistencijoje gali būti kažkas pastovaus ir nekintančio. Tais laikais dominavo ypatingas sužavėjimas progresu, vystymusi, žymiausi mokslo protai ieškojo kaip vienas formas keisti kitomis. Todėl klasikinė retorika su savo „receptais“ niekaip neprisiderino prie konteksto. Reikia pripažinti, kad ir pati retorika nesugebėjo tinkamai atremti laikmečio iššūkius, toliau remdamasi antikos autoritetais, nesugebėdama prisitaikyti prie laikmečio sąlygų ir tautinių kalbų specifikos.

Antra svarbi priežastis buvo tais laikais ypatingai suklestėjęs susidomėjimas literatūra. Jau XVIII a. pabaigoje prasidėjo atotrūkis tarp retorikos ir prozos. Retorikos susiliejimas su poetika buvo neįmanomas, todėl ji pradėjo „išstirpti“ stilistikoje. Romantizmo laikotarpiu retorika, su jos normine didaktine sistema, buvo laikoma atgyvenusiu kanonu, laisvos kūrybos kliuviniu, nepajėgia persiimti istorizmo idėjomis. To pasėkoje XIX a. pradžioje retorika kaip mokslas lieka užmarštyje. Romantizmas kaip literatūros srovė, atsirado Vakarų Europoje XIX amžiaus pradžioje. Jis pabrėžė stiprias emocijas, vaizduotę, laisvę nuo antikinių ir klasikinių griežtų meno formų ir maištavo prieš socialines konvencijas. Susiformavo naujas požiūris į menininką kaip individualų kūrėją, kurio kūrybinė dvasia yra svarbesnė už griežtą formalių taisyklių ir tradicinės tvarkos laikymąsi. Be to, šios srovės atstovai teigė, kad vaizduotė yra vartai į transcendencinius potyrius, rodė ypatingą dėmesį liaudies kultūrai, tautinei ir etninei kilmei bei Viduramžiams. Jie pasižymėjo potraukiu egzotikai, keistenybėms, paslaptims, okultiniams ir šėtoniškiems reiškiniams. Nuo to laiko mokyklose kalbos buvo mokoma tik iš grožinės literatūros veikalų. Politinės, teisinės kalbos ir pamokslais liko tik siaurų specializuotų ratų studijuojamais objektais. Mūsų laikais situacija iš esmės nepakitusi, ką akivaizdžiai rodo nuolatiniai abiturientų lietuvių kalbos egzamino reikalavimų kaitaliojimai. Mokiniai ir toliau mokomi ne rašyti, bet skaityti, tokiu būdu ugdant skaitytojų – vykdytojų, o ne rašytojų-kūrėjų kartas. Nestudijuodami žymių advokatų, politikų, filologų kalbų, mokiniai neįgyja gebėjimų aktyviai naudoti kalbos dovaną⁷.

Trečia krizės priežastis – nuo antikos laikų praktiškai visiškai nebuvo svarstomas klausimas apie įtikinėjančios kalbos arba diskurso etiką. Žymius to laikmečio rašytojai buvo laikomi žmonijos mokytojais, o oratoriai, dažniausiai ginantys privačius interesus, stipriai atsiliko nuo rašytojų šviesuomenės akyse.

⁷ Išsamią „rašymo“ santykio su „skaitymu“ analizę pateikia Preston E., *Writing and Reading / Handbook of Communication Competence*. Vol. I. Berlin - New York, 2008. P. 225-256. Apie retorikos vietą švietime svarbus Booth W.C., *The Rhetoric of RHETORIC*. Blackwell Publishing, 2004. P. 89-106.

XX a. prasidėjo audringas retorikos atgimimas. Ji tampa vienu iš sparčiausiai ir produktyviausiai besivystančių filologijos mokslo krypčių. Šis laikotarpis jau vadinamas antruoju retorikos mokslo etapu, o pati retorika tampa „naujaja retorika“ arba „bendrajai retorika“ (*rhetorique generale*). Naujos retorikos tapimas sąlygotas ir jos įsiliejimu ne vien į lingvistinių, bet ir kultūrologinių problemų sprendimą. Taip atsitiko ne be priežasčių. Viena iš jų – nauja „informacinės visuomenės“ samprata, nes būtent retorika apima visas naujo informacinio požiūrio į pasaulį dedamąsias. Jei anksčiau tarpklasinis ginčas vyko toli gražu ne retoriniais metodais, tai dabar jau visiškai aišku, kad visuomenės vystymuisi nėra poreikio naikinti ištisas visuomenines klases. Socialinę pusiausvyrą ir pilietinę visuomenę galima kurti ir retoriniais metodais. Antra priežastis. Įsigaliojo nuostata, kad informacija – tai išteklius, o ne vien „tušti žodžiai“, kaip „veiksmo“ antitezė. Kalbant vaizdžiai, XX a. žmonija suprato, kad kalba – tai akiniai, per kuriuos žvelgiama į pasaulį, o visi nori akinius rinktis pagal savo skonį. Be to, žmonija suprato, kad taikli metafora gali visuomenę pakeisti greičiau nei tomis literatūrinio gražbyliavimo. Todėl retorikos atgimimas tapo neišvengiamas. Trečia priežastis – informacinėje eroje žmonės gyvena labiau apsupti žodžių, nei daiktų⁸. Galima nesuprasti iš ko padarytas ir kaip veikia kompiuteris, bet neįmanoma nemokėti naršyti internete ir skubiai surasti reikiamą informaciją, kuri informacinėje visuomenėje brangesnė už pinigus.

Dabartinė visuomenė pasižymi nykstančiomis ryškiomis takoskyromis tarp socialinių klasių, nors visuomenės sluoksniavimas išlieka. Nei grožinė literatūra, nei aristokratų kalba jau nėra pavyzdys visuomenei. Kaip niekada anksčiau svarbiu tapo diskursas – visuomenės komunikacijos laukas. Neįmanoma išmokti kalbos, apsiribojant laikas nuo laiko aiškinimu per televiziją kaip ištarti ar rašyti vieną ar kitą žodį. Kalbą reikšmingu socialiniu veiksmu gali paversti tik mokslas, kaip efektyviai naudoti kalbą.

SPECIALIOSIOS RETORIKOS

Retorikos atgimimas – jau įvykęs faktas. Nuo 1958 m., kai Ch. Perelmanas paskelbė veikalą apie naująją retoriką⁹, apie ją jau parašyti tūkstančiai knygų, ji vėl dėstoma universitetuose ir netgi mokyklose, o susidomėjimas retorika sparčiai auga. Naujoji retorika, peržengianti kalbos ir teksto sintaksines prasmės struktūras, tapo metaretorika, kitaip tariant

⁸ Herrick J. A., *The History and Theory of Rhetoric: An Introduction*. Allyn&Bacon, 2000. P. 205-207.248-253.

⁹ *Traité de l'argumentation - la nouvelle rhétorique*, tačiau labiau prigijo ir iki šiol dažnai komentuojamas veikalas vertimas į anglų kalbą *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. Notre Dame: UND, 1969. Veikalas buvo išverstas į dar aštuonias kalbas. Žymus retorikos tyrėjas D. A. Frankas Ch. Perelmano sukurtą Naujosios retorikos teoriją vadina svarbiausia XX a. retorikos sistema (Franc D.A., *After the New Rhetoric* // *Quarterly Journal of Speech*, Vol. 89, No. 3, 2003. P. 253.)

kūrybinio mąstymo teorija. Dėl to naujoji retorika yra universali - bendroji retorika¹⁰. Jos praktinė kryptis – taikomoji retorika - nėra disciplina, mokinanti vien kalbėti. Tai greičiau metodologinis principas, prietis, padedanti suvokti situaciją ir adekvačiai reaguoti. Tolesnėse eilutėse į retoriką pažvelgsime ne iš istorinio, bet iš taikomojo taško, trumpai aptarsime amžių bėgyje sukauptų retorikos žinių taikymą praktinėje lingvistikoje ir kalbinėje komunikacijoje, t.y. realiame žmogaus gyvenime. Greta prigimtinių filologijos ir tekstų kompozicijos sričių, atgimusi retorika sėkmingai prigijo trijose srityse: politika, teisė ir marketingas. Dėl straipsnio pobūdžio ir apimties apsiribosime trumpa pirmų dviejų apžvalga.

Politinė retorika. Kalbant apie politinę retoriką, sunkiausia užduotis – pateikti pavyzdžius, nes visų didžiųjų politikų kalbos susilaukdavo griežtos kritikos. XVIII a., pradėjus vystyti parlamentinei tradicijai, išryškėjo pirmieji žymūs politikos oratoriai. Tai buvo Č. J. Foksas, E. Burke, H. Grattenas ir D. O’Konnalis Anglijoje ir Airijoje, P. Henry ir J. Otis Jungtinėse Amerikos Valstijose, Dantonas ir Mirabo Prancūzijoje. XIX a., plintant reformacijai, išryškėjo didieji protestantų pamokslininkai J. Wesley ir G. Waitefildas. Jie kalbėjo plačiai auditorijai, susidedančiai iš įvairiausių socialinių sluoksnių atstovų. Jų emociškos, Biblijos citatomis prisodrintos kalbos stipriai paveikė tų laikų politikų oratorišką stilių. Iš žymių XIX a. reikia paminėti J. Brightą Anglijoje, Č. S. Panellį Airijoje, Lamartine Prancūzijoje F. Lasalle Vokietijoje, L. Kosuttą Vengrijoje, J. Mazzini Italijoje, A. Linkolną, H. Clay, D. Websterį Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šie politikai dažniausiai kreipdavosi į auditoriją, susidedančią iš kalbėtojams tapataus socialinio sluoksnio, todėl jų kalbos pasižymėjo kompleksiskumu, erudicija. XX a. politikų retorika pasižymėjo dažnu techninės kalbos frazių naudojimu. XX a. pirmoje pusėje žymiausiai oratoriais buvo Bryanas, E. Debsas, W. Wilsonas Jungtinėse Amerikos Valstijose, Leninas ir Stalinas Rusijoje (būtent kalbinė propaganda garantavo šių žmonių politinę sėkmę), D. L. Georgas ir W. Čerčilis Anglijoje. Pompastiškas Hitlerio ir Mussolinio oratoriškas stilius, neatsiejamas nuo jų susikompromitavusios ideologijos, visiškai diskreditavo pompastinį retorinį stilių¹¹. Atsiradus radijai, politikai buvo priversti išmokti kalbėti labiau suasmenintu, šnekamajai kalbai artimu stiliumi. Šią retorinę specifiką labai greitai įvaldė JAV prezidentas F. D. Ruzveltas. Atsiradus televizijai, politikams retorinį kompleksą teko papildyti įvaizdžio formavimo priemonėmis. Visi greitai suprato, kad politiko išvaizda gali žymiai sustiprinti jo kalbos poveikį plačiai,

¹⁰ Herrick J. A., *The History and Theory of Rhetoric: An Introduction*. Allyn&Bacon, 2000. P. 206-207.

¹¹ McIntire S., *Speeches in World History*. New York: Facts on File, 2009. P. 167-284 pateikia žymiausių 1750-1900 m. kalbų tekstą su komentaru, p. 285-398 pateikia žymiausių 1900-1950 m. kalbų tekstą su komentaru.

įvairialypei auditorijai. Vienas žymiausių to pavyzdžių – 1960 m. J. F. Kenedžio pergalė prieš R. Niksoną priešrinkimuose debatuose į JAV prezidento postą, kurie pirmą kartą istorijoje buvo transliuojami per televiziją. Prie J. F. Kenedžio įvaizdžio kūrimo plušėjo konsultantai, o Niksonas į įvaizdį nekreipė jokio dėmesio. Jis pasitikėjo tik žodžio galia. Todėl rinkėjai, klausiusieji jų debatus per radiją, daugiau balsavo už Niksoną, o televizijos žiūrovai - už Kenedį. Televizijos žiūrovų buvo daugiau¹².

Nors ir su giliu apgailestavimu, bet reikia konstatuoti, kad dabartinis Lietuvos politinis elitas – viešojo kalbėjimo ir politinės retorikos antipavyzdys. Mūsų jauna valstybė turi neilgą parlamentinę tradiciją, todėl, iš vienos pusės, politinės retorikos tradicija su žymiais politiniais oratoriais, jų pasisakymais ir studijuotinomis parlamentinėmis diskusijomis dar nesusiformavo. Iš kitos pusės, nepateisinama, kad per tiek laiko nesijautė ir nesijaučia, kad mūsų politiniai lyderiai tobulėtų, perimdami iš pasaulinės praktikos politinės retorikos, viešojo kalbėjimo ir politinės kultūros išvystytą tradiciją.

Teisinė retorika. Nors dėl specialiosios teisininkų retorikos iki šiol esama dvejopos nuomonės, tai pasaulinėje praktikoje jau įsitvirtinęs tarpdisciplininis dalykas, turintis suformuotą metodologiją. Ribos, nubrėžtos tarp atskirų disciplinų, dažnai susieina ir net susikerta, teisėje ir retorikoje jos apskritai išsitrina: ir teoriniai, ir praktiniai metodologiniai disciplinų elementai skverbiasi iš vienos į kitą. Beje toks požiūris sutampa su teisininkų profesionalų nuostata, kad teisės mokslas taip pat negali izoliuotis nuo kitų mokslų, atvirkščiai, jis privalo remtis kitais mokslais – filosofija, filologija, logika, psichologija, sociologija ir t.t. Teisinės argumentacijos taisyklės kuria teisės teorija. Tačiau jos gali būti veiksmingos tik kai nesiribojama vien teisės teorija, o žvelgiama plačiau, t.y. taikomos kitų mokslų šakų žinios ir laimėjimai. Teisininkas turi gerai mokėti kalbą, išmanyti logiką, turi būti geras psichologas, turėti stiprius etikos pagrindus. Teisės ir retorikos studijos yra plataus profilio ir savo universalumu turi daug bendra: jungdamos jurisprudenciją ir iškalbą, ugdo loginį, kūrybišką mąstymą ir kalbėjimą. Teisininkas turi gebėti būti tarpininku tarp įstatymo raidės ir adresato, norinčio jį suprasti ir įtikinti tos raidės teisingumu. Teisė ir retorika turi daug bendra su hermeneutika: retorika moko ne tik kalbėti, bet ir kurti tekstą, hermeneutika – jį suvokti ir interpretuoti. Teisininkui abu šie mokslai būtini, nes jam būtina suprasti įstatymo tekstą, gebėti interpretuoti oponento įstatymo suvokimą ir interpretuojant kurti savą tekstą. Teisėjas negali būti įstatymo (arba dogmos) vergas, raidės žmogus. Jis turi jausti įstatymo

¹² Ryan H. U.S. Presidents as Orators. London, Westwood Press, 1995. P. 213.

dvasią, interpretuoti ją taip, kad tas tekstas nesikirstų su visuomenės moralės ir teisingumo samprata. O teisingumas yra aukščiau už teisę. Šioje formuluotėje, kuri tinka ne tik teisėjui, bet ir prokurorui bei advokatui, aiškiai matyti nesutampanti vertikalė: teisingumas – aukščiau ir už pačią teisę. Štai dėl ko teisė ir retorika taip glaudžiai susijusios su etikos mokslu, su dorovinėmis vertybėmis¹³.

Įdomu tai, kad tai, kad klasikinės retorikos lopšys – Europos universitetai – iki šiol vangiai teisinės retorikos discipliną įsileidžia į universitetų auditorijas, bet ji niekada nebuvo išimta iš teisininkų rengimo programų Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur yra susiformavusi stipri teisinės retorikos mokykla, ir ypatingai sparčiai prigijo Rusijoje po 1991 m., kur leidžiami teisinės retorikos vadovėliai, skelbiami mokslo darbai, leidžiami specializuoti leidiniai, veikia specializuotos retorikos ir teisinės retorikos asociacijos¹⁴.

Nepriklausomoje Lietuvoje teisinė retorika dar tik žengia pirmuosius žingsnius. Iš negausių autorių ir jų veikalų paminėtini R. Koženiauskiene's fundamentalūs darbai teisinės retorikos srityje¹⁵, I. Skurdenienės – Buckley,¹⁶ D. Mikelėnienės ir V. Mikelėno¹⁷ darbai ir tarpdalykinis V. Justickio veikalas¹⁸.

Kodėl retorika ir viešas kalbėjimas Nepriklausomoje Lietuvoje nuvertinti? Kodėl vienintelis verslas jau seniai tinkamai įvertino retorikos ir viešojo kalbėjimo naudą? Kodėl retorika ir viešas kalbėjimas Lietuvoje iki šiol sunkiai skverbiasi į teisininkų ir politikų auditorijas, jau nekalbant, kad neieškoma naujų jų efektyvaus panaudojimo sričių? Paminėsime tris pagrindines priežastis. Pirmoji – giliai išsisknijusi klaidinga nuomonė, kad gebėjimas viešai įtikinamai kalbėti priskirtinas prie įgimtų, o ne įgyjamų savybių. Yra tiesos, kad vieniems įtaigumas yra įgimta savybė, kitiems – verslumas, tretiems – absoliuti muzikinė klausa. Tačiau visiškas melas ir klaidingas įsitikinimas, kad to neįmanoma išmokyti. Tikru oratoriumi tampama ne šiltnamyje arba bibliotekoje, o tik reguliariai lavinantis kalbėti praktikoje, grumiantis realiame žodžių mūšyje. Antra priežastis – klaidingai samprata kas yra retorika ir kas yra oratorius. Retorika iki šiol priskiriama prie nieko bendro su mumis neturinčiais mistiniais laikais ir veikėjais. Be to, dažnai siaurai tapatinama su kalbos kultūra,

¹³ Koženiauskiene R., *Juridinės Retorikos Pagrindai*. Vilnius: VĮ Registrų Centras, 2009. P. 27-28

¹⁴ Pvz. <http://www.rhetor.ru/>

¹⁵ Koženiauskiene R. *Juridinė Retorika. Studijų vadovas teisininkams*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005; Koženiauskiene R., *Juridinės Retorikos Pagrindai* Vilnius: VĮ Registrų Centras, 2009.

¹⁶ Pvz. Skurdenienė I., *Retorinis teisės diskurso matmuo // Teisės apžvalga*, 4. Kaunas, 2000. P. 97-100.

¹⁷ Mikelėnienė D., V. Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.

¹⁸ Justickis V., *Bendroji ir teisės psichologija*. Lietuvos teisės universitetas: Justitia, 2003.

stilstika arba kita kalbos mokslų disciplina. Oratoriais laikomi tik įžymus politikai ir istoriniai veikėjai. Trečia priežastis – siauras arba klaidingas retorikos naudos suvokimas. Dažnai pamirštama arba paprasčiausiai nežinoma, kad žmonės, puikiai kalbantys viešai, pavyzdžiui, geriau veikia stresinėse ir ekstremaliose situacijose, geriau vadovauja komandoms, yra daug laisvesni. Viešasis kalbėjimas – viena iš labiausiai tobulėjimui ir lavinimui pasiduodančių sričių. Gebėjimas kontroliuoti baimę, mokėjimas pasiruošti kalbai, įtraukti ir įtikinti auditoriją – tai tik maža dalis ko galima išmokyti¹⁹. Logika viešame kalbėjime sudaro šimtus kartų mažesnę dalį, nei įsivaizduoja retorikos neišmanantis žmogus, o emocijos ir oratoriaus įvaizdis bei branda tiek pat kartų neįvertinami.

SPECIALIOS RETORIKOS GALIMA VIETA VIEŠOSIOS TVARKOS APSAUGOS IR POLICIJOS PAREIGŪNŲ KVALIFIKACIJOS KĖLIMO PROCESUOSE

Reikšmingi 2009 m. atliktos Kriminalinės justicijos pareigūnų požiūrio į savo profesiją tyrimo / Pareigūnų darbo sąlygų ir kvalifikacijos vertinimo rezultatai²⁰. Tik beveik pusė apklaustų policijos pareigūnų patenkinti esama rengimo (mokymo) tvarka (neišskiriant apie kurį rengimą/mokymą kalbama). Į klausimą „kokie kvalifikacijos kėlimo kursai Jums būtų reikalingi?“ beveik 30 proc. atsakė „bendravimo su įtariamaisiais“, beveik 25 proc. – „vadybos ir dalykinio bendravimo“. Į klausimą „ar Jums pakanka kvalifikacijos kėlimo kursų“ 46 proc. policijos pareigūnų atsakė neigiamai. Nors 38 proc. policijos pareigūnų teigiamai vertina kvalifikacijos kėlimo kursų naudą jų darbe, bet, pasirodo, kad tik 33 proc. iš jų turi galimybę kelti kvalifikaciją dažniau nei kartą per metus. Nors 57 proc. policijos pareigūnų mano, kad jų turimų žinių ir įgūdžių jiems pakanka, bet 2009 atlikta gyventojų nuomonės apie kriminalinės justicijos institucijas apklausos rezultatai²¹ rodo, kad net 43 proc. respondentų neigiamai vertina policijos darbą ir šis požiūris per laikotarpį 2005-2008 m. buvo stipriai pašokęs 2007 m., bet po to ir vėl nukrito ir tik 2010 m. pakilo iki 61 proc. Teigiamas policijos pareigūnų Viešosios tvarkos užtikrinimas masinių renginių atvejais nukrito iki 45 proc. (2006 m. buvo 50 proc.). 2011 m. atliktas Visuomenės saugumo jausmo ir teisėsaugos institucijų veiklos vertinimo rezultatai²² rodo, kad sumenko gyventojų įsitikinimas, kad policijos pareigūnai yra atsakingi už tai, kad gyventojai jaustųsi saugūs (88 proc. 2007 ir 74 proc. 2010 m.). Įdomu tai, kad net 13 proc. padidėjo gyventojų įsitikinimas, jog auka galima

¹⁹ Puiki oratoriaus kompleksinio mokymo priemonė - Савкова З.В. Искусство оратора. Знание, 2003.

²⁰ <http://www.vrm.lt/index.php?id=871>

²¹ <http://www.vrm.lt/index.php?id=871>

²² <http://www.vrm.lt/index.php?id=871>

tapti laisvalaikio praleidimo vietose (20 proc. 2008 m. ir 33 proc. 2010). Šių duomenų pakanka daryti išvadą, kad viešosios tvarkos apsaugos lygis didintinas, o policijos pareigūnų įvaizdis gerintinas. Viešojo kalbėjimo ir retorinių įgūdžių didinimas galėtų labai tam pasitarnauti. Be to, ši kryptis artimesnė liberalios demokratijos dvasiai, nei specialiųjų priemonių panaudojimo įgūdžių didinimas²³.

Žymus argumentacijos teorijos tyrėjas G. I. Ruzavinas pripažįsta, kad tam tikrose situacijose arba susidarius tam tikroms aplinkybėms neįmanoma išvengti prievartos panaudojimo. Tačiau dažniausiai žymiai efektyvesni būtent įtikinėjimo metodai, kurie remiasi žmonių požiūrio ir jų elgsenos valdymo bei įtakojimo „minkštais“ metodais²⁴. Įtikinimo procesas yra komunikacijos proceso dalis. Jis skirtas įtakoti žmonių požiūrio, nuomonės ir elgsenos pokyčius. Tačiau pokytis pasiekiamas ne panaudojant jėgą, galią, laisvės apribojimą arba prievartą, bet būtent jų įtikinimu. Kitaip tariant, išsaugojamas žmogaus orumas, jam paliekama pasirinkimo ir laisvo apsisprendimo teisė, laisva valia. Žmogus sąmoningais ir praktiškai pats įvertina siūlomus variantus ir laivai priima kalbėtojo norimą sprendimą. Kalbant apie įtikinėjimo argumentaciją, logikos mokslas šiuo klausimu turi specifinį požiūrį, bet nereikia pamiršti, kad logika prilygintina matematikai, nes apsiriboja išdėliojimu „į lentynėles“: klaidinga arba teisinga²⁵. Šis požiūris tinkamas mokslinio diskurso atveju, nes tik teisinga, patikrintais duomenimis grįsta argumentacija leidžia priimti tinkamą sprendimą arba padaryti teisingą išvadą. Bet jis tik ribotai tinka viešo kalbėjimo atveju, kai vien logiškų argumentų nepakanka²⁶. Pagal viešųjų kalbų klasifikaciją, policijos pareigūno veiksmai retorinėmis priemonėmis apsaugoti viešąją tvarką gali būti priskiriami bendrinei apeliacinių (įtikinimo) viešųjų kalbų rūšiai ir pagal požymius artimi tematinei politinių kalbų grupei. Politinės kalbos tikslas įkalbėti, funkcija – apeliacinė (paskatinti veikti/neveikti), vieta – susirinkimai, stilistinės ypatybės – tikslingumas, logiškumas, įspūdingumas, vaizdingumas, jausmingumas, subjektyvumas²⁷.

Tūkstantmečių tradiciją turintis retorikos mokslas visada daug dėmesio skyrė oratoriaus asmenybei – jo intelekto galioms, etinėms ir estetinėms dvasios vertybėms, kurios visu ryškumu atsiskleidžia kartu su ištartu žodžiu. Ciceronas į oratoriaus sąvoką sudėjo literato,

²³ Pareigūnus ginančios įstatymų bazės stiprinimo ir visuomenės sąmoningumo bei kultūros didinimo klausimai šiame straipsnyje nesvarstomi.

²⁴ Рузавин Г.И., Методологические Проблемы Аргументации. Москва 1997. P. 52.

²⁵ Рузавин Г.И., Методологические Проблемы Аргументации. Москва 1997. P. 142.

²⁶ Teubert W., „What is the Role of Arguments? Fundamental human rights in the age of spin“ in Dialogue and Rhetoric // Dialogue Studies. V. 2 (2008). P. 95-97.

²⁷ Koženiausienė R. Juridinės Retorikos Pagrindai. Vilnius: VĮ Registrų Centras, 2009. P. 73-75

filosofo, logiko ir dramos aktoriaus savybes ir norėjo matyti jame idealią asmenybę, tobulai išmanančią visus dalykus²⁸. Tacitas, nors ir metaforiškai, teigė beveik tą patį: „Oratoriumi gali būti tik tas, kas išeina į tribūną apsiginklavęs visų rūšių ginklais“. Romėnų politikos ir literato Katono Vyresniojo „Pamokymuose sūnui“ duotas apibrėžimas „Oratorius yra geras vyras (*vir bonus*), turintis iškalbos patirtį“ laikėsi ilgiausiai ir buvo priimtas kaip standartas kitų romėnų oratorių, o vėliau perimtas Renesanso humanistų Lietuvoje. Keičiantis epochoms, keitėsi ir oratoriaus paveikslas. Šiandien oratoriumi vadinamas kiekvienas kokiam nors auditorijai kalbantis žmogus, netaikant jam jokių kitų kvalifikacinių kriterijų, bet išsaugant jo asmeninės brandos ir teigiamo įvaizdžio būtinybę. „Gero vyro“ esmė kyla iš pačios retorikos, kaip minties, žodžio ir elgesio kultūros, prigimties, nes retorika tūkstantmečių bėgyje formavo visuomenines, mokslines, etines, estetines, teises ir politines viešojo gyvenimo normas. Įvaizdis arba „kaukė“ – tai visuma savybių kaip kalbantysis pasirodo auditorijai (kalbos turinys, kalbos forma, dikcija, kūno kalba ir kt.)²⁹. Įvaizdžio arba „kaukės“ formavimas turi atitikti konkrečios auditorijos specifiką, kalbos laiką ir vietą, kalbančiojo ypatybes. Negalima pamiršti, kad retorika nėra „gražbyliavimas“. Vien retorinių technikų įsisavinimas nepakankamas, bet neišvengiamas, kad vieša kalba būtų įtikinanti. Pasitaiko, kad žmogus geba giliai mąstyti, bet nesugeba savo mintims suteikti verbalinę išraišką, kurią dar sustiprintų tinkami gestai, mimika, kūno kalba, tinkamai valdomas balsas.

Niekam ne paslaptis, kad viešai kalbantis žmogus, kuris tai daro tik iš būtinybės arba pareigos, formaliai, be meilės savo darbui, negerbdamas savo profesijos, dažniausiai kalba padrikai, neužtikrintai, monotoniškai, vartoja mintinai išmoktas standartines frazes. Dažnai vartoja beprasmius šabloninius išsireiškimus, kurie auditorijai dar akivaizdžiau atskleidžia kalbančiojo nesugebėjimą valdyti situaciją arba jo menką interesą situaciją keisti. Kalbant konkrečiai apie viešosios tvarkos apsaugą, tokiu atveju galimi tik trys variantai: situacija išsisprendžia be ypatingų pastangų arba viešoji tvarka lieka neapsaugota, arba kiekviena situacija yra ta, kai neįmanoma išvengti jėgos arba galios panaudojimo.

Galima teigti, kad policijos pareigūnų tarnyboje, ypač apsaugant viešąją tvarką, būtų naudinga specialioji retorika, kuri artima politinei retorikai ir turi sąlyčio taškų su juridine retorika. Ši ekonomiškai pigi, bet demokratiška ir veiksminga priemonė labai pasitarnautų gerinant policijos pareigūno įvaizdį visuomenės akyse, geriau apsaugant viešąją tvarką ir ginant žmonių orumą, sveikatą ir gyvybę.

²⁸ Olmsted W., *Rhetoric. An Historical Introduction*. Blackwell Publishing, 2006. P. 25-26.

²⁹ Koženiauskiene R., *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 1999. P. 27-40.

IŠVADOS

Retorikos atgimimas – jau įvykęs faktas. Ji vėl dėstoma universitetuose ir netgi mokyklose, o susidomėjimas retorika sparčiai auga. Atgimusi retorika, peržengianti kalbos ir teksto sintaksines prasmės struktūras, tapo metaretorika, kitaip tariant kūrybinio mąstymo teorija. Ji yra universali – bendroji retorika. Jos praktinė kryptis – taikomoji retorika – nėra disciplina, mokinanti vien kalbėti. Tai greičiau metodologinis principas, prietis, padedanti suvokti situaciją ir adekvačiai reaguoti.

Greta prigimtinių filologijos ir tekstų kompozicijos sričių, atgimusi retorika sėkmingai prigijo trijose srityse: politika, teisė ir marketingas. Bet taikomosios retorikos potencialas leidžia ieškoti naujų jos efektyvaus panaudojimo sričių.

Viešosios ir policijos pareigūnų nuomonės tyrimų duomenys rodo, kad viešosios tvarkos apsaugos lygis Lietuvoje nepakankamas, būtina skirti didesnę dėmesį policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimui ir jų įvaizdžio formavimui. Policijos pareigūnų tarnyboje, ypač apsaugant viešąją tvarką, būtų naudinga specialioji retorika, kuri artima politinei retorikai ir turi sąlyčio taškų su juridine retorika. Ši ekonomiškai pigi, bet demokratiška ir veiksminga priemonė labai pasitarnautų gerinant policijos pareigūno įvaizdį visuomenės akyse, didinant jų komunikacinę kvalifikaciją ir tobulinant viešosios tvarkos apsaugą, nes viešosios tvarkos apsaugos srityje policijos pareigūnai yra tikrieji visuomenės poreikių tarnai, visomis įstatymų leistomis priemonėmis saugantys ir ginantys žmonių orumą, sveikatą ir gyvybę.

LITERATŪRA

1. Booth W.C., *The Rhetoric of RHETORIC*. Blackwell Publishing, 2004.
2. Franc D.A., *After the New Rhetoric // Quarterly Journal of Speech*, Vol. 89, No. 3, 2003. P. 253–266.
3. Herrick J. A., *The History and Theory of Rhetoric: An Introduction*. Allyn&Bacon, 2000.
4. Justickis V., *Bendroji ir teisės psichologija*. Lietuvos teisės universitetas: Justitia, 2003.
5. Koženiauskiene R., *Juridinės Retorikos Pagrindai*. Vilnius: VĮ Registrų Centras, 2009.
6. Koženiauskiene R., *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 1999.
7. *Kriminalinės justicijos institucijų vertinimas: gyventojų ir pareigūnų požiūris*. 2009. http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/naujas/KJ_vertinimas.pdf
8. *Kriminalinės justicijos pareigūnų požiūris į savo profesiją. Pareigūnų darbo sąlygų ir kvalifikacijos vertinimas*. 2009. http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/naujas/Personalo_problemos.pdf
9. McIntire S., *Speeches in World History*. New York: Facts on File, 2009.

10. Mikelėnienė D., V. Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999.
11. Novikovas A. Viešosios Tvarkos, kaip Viešojo Saugumo Sudedamosios Dalies, Turinio Analizė // Verslo ir teisės aktualijos. T. 2. 2008. P. 83-93.
12. Olmsted W., Rhetoric. An Historical Introduction. Blackwell Publishing, 2006.
13. Preston E., Writing and Reading / Handbook of Communication Competence. Vol. I. Berlin - New York, 2008. P. 225-256.
14. Ryan H., U.S. Presidents as Orators. London, Westwood Press, 1995. P. 213.
15. Skurdenienė I., Retorinis teisės diskurso matmuo // Teisės apžvalga, 4. Kaunas, 2000. P. 97-100.
16. Šlapkauskas V. Viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo ryšio aktualumas globalizacijos sąlygomis // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (4): mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: MRU Viešojo saugumo fakultetas, 2008. P. 238-250.
17. Teubert W., „What is the Role of Arguments? Fundamental human rights in the age of spin“ in Dialogue and Rhetoric // Dialogue Studies. V. 2 (2008). P. 95-118.
18. Visuomenės saugumo jausmo ir teisėsaugos institucijų veiklos vertinimas. 2010. http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/naujas/Gyventoju_apklausa_2010.pdf
19. Рузавин Г.И., Методологические Проблемы Аргументации. Москва 1997.
20. Савкова З.В. Искусство оратора. Знание, 2003.

OPPORTUNITIES OF THE USE OF THE RHETORIC IN THE AREAS OF THE PUBLIC ORDER AND OF THE POLICE OFFICERS TRAINING ENHANCEMENT

Darius Amilevičius*
Mykolas Romeris University

Summary

Rhetoric – the art and science how to influence a human behavior by a word. The main categories of effect are conviction and rhetorical persuasion, which is an effective alternative to physical force. In XX c. the rhetoric has reborn. Among other issues, the rhetoric is well established in the fields of policy, legal and marketing. Applied potential of the new rhetoric, a new approach to reasoning, and special attention to orator's personal maturity allows to the rhetoric to explore new areas of its effective use. Suvey of public's and of police officers opinion shows that public order in Lithuania has not reached sufficient level, it is necessary to pay greater attention to in-service training of police officers and to the formation of their image.

Purpose of this study – to examine suitability of the rhetoric to use it in public order and police officers training areas and its theoretical benefits.

The conclusions are:

1. Applied rhetoric is not a discipline, which teaches just to speak. It is the methodological principle, aproach, which helps to perceive the situation and to respond adequately.
2. Rhetorical actions of police officers to protect public order can be attributed to the general group of Appeal (persuasion) public speeches, they show the characteristics close to the thematic group of political speeches and are close to the legal rhetoric.
3. The special rhetoric may give to the police officers a cheap (from the economic point of view) but effective and democratic tool, which can effectively improve the image of a police officer in the eyes of society, enhance their communication skills and improve the protection of public order.

Keywords: rhetoric, public order, police officers' training enhancement.

Darius Amilevičius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas, humanitarinių mokslų daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: retorika, kompiuteriniai tekstynai, vadyba ir marketingo komunikacija.

Darius Amilevičius*, Mykolas Romeris university, Faculty of Public security, PhD. Research interests: rhetoric, computer based text corpora, management and marketing communication.